

Приједор

Ја имам 55 година. Прије рата сам живјела у Приједору. Нас петеро је живјело скупа. Живот моје фамилије је био сасвим солидан, јер последњих десет година, пред рат, радили смо сви у породици. Имали смо двоја кола, велику кућу на спрат, гаражу, љетну кухињу. Ишли смо на море сваке године. Било је лако наћи посао. У Приједору је било предузећа; Селпак, Мира Цикота, производња кекса и вафла и бомбона и чоколада, још једна фирма доле у Брезичанима, производња сокова

Становништво је било мјешано у Приједору. Гдје сам ја била запослена нисам знала колико је било једних, колико других, колико трећих, док није заратило се. Нит ме је то занимало, нит ме је ко питао. Кад је запослење било у питању, била сам и у савјету, никад нисмо рекли овај је Србин, овај је Хрват, овај је Муслиман. Запошљавали смо по неким критеријима својим које смо имали у Правилнику.

Био је сасвим другачији однос религије у односу на сад, у току ратног стања. Није било да попови и ходже народ хушкају на ову или ону нацију. Ишло се у цркву. Муслимани су најмање ишли, само Рамазан кад је петком кад се та джума клањала, и то можда десетак, петнест људи изиђе из джамиие. А недељом сам видјела Хрвате и Србе како иду у цркву. Нит је ко коме сметао, нит је бранио.

Мени су се више допадали лидери прије десет година који су били на положајима у Југославији, у Босни и Херцеговини и у свакој републици. Пред рат су на власт дошли националисти, које ја не подржавам ни дан данас, јер не радe уопште у интересу народа, него за свој лични интерес. Прије рата, политичари Југославије док смо били, ту су били заступљени и Бошњаци, и Срби и Хрвати, то је било једно предсједништво, нису се републике разликовале, све су имале иста права и исто учешће у највишем органу власти. Сад, у овом периоду, се разликију. Једни вуку на свој рачун, једни вуку на своју страну. То је што се мени не допада. Мени је стварно жао распада Југославије. Било је далеко боље за све и једну републику, не само за Босну и Херцеговину. Рат је у моју општину дошао 23. маја 92. године. Ми смо двадесет дана радили нормално и Срби, и Муслимани, и Хрвати. Срби су 30. априла заузели власт. Примјетила сам пуно непознатих људи у Приједору, као војска. У нас је био гарнизон, служила се војска у Приједору, али то нису били млади људи. То су били старији људи, преко двадесет пет, тридесет, четрдесет, до педесет година.

Све је то мене забрињавало. Кад излазим од своје куће, пролазим крај Дома официра. Била је ту и једна љетња башта и рибњак, пекла се риба, и они ваљда ту долазе на доручак и ручак. Међутим, 30. априла кад су они преузели власт, ја сам пошла ујутро на посао, Неколико дана прије 30. априла, кад су они преузели власт, рекла сам једном свом колеги, реко: Мени ово не мирише на добро. Каже: што? Реко: Пуно ми непознатог свијета у Приједору. Каквог свијета? Реко: Војске, и то екавски говоре. Ја кад идем с посла или до продавнице, сретам њих, екавштину говоре, реко, ал највише има Србијанаца и Црногораца. Ма, није то то! Тај колега ми је Србин. Кад сам пошла 30. априла ујутру на посао, стоји десет на једној страни, десет на другој страни, десет на трећој страни. То је једна раскрсница. Ја сам видјела да ја ту никога живог не познајем, нит ми ко вели добро јутро, нит ишта. Кад сам прошла поред СУП-а и Општине видјела сам вреће пијеска и митраљеска гњезда и онда сам у себи сконтала, да су они преузели власт преко ноћи, пошто је председник био Муслиман у општини. И одмах је преко радија рекло да су они то морали тако

урадити јер су Срби угрожени у Приједору. И ја назовем мужа, кажем: Кад пођеш, немој реаговат ни нашто, не окрећи се, на поса мораш ићи, ал они су ноћас преузели власт . Ал нормално се хода по граду и тако Тако је било двадест дана до двадесет трећег маја. Петак је био. Они у задње вријеме нису залазили у муслиманско село, ту је ТО, Муслимани. Тако, ако је српско село, Срби су били у ТО. Они нису залазили код нас у наш дио града, мост нас дијели. Међутим, тај дан они су кренули горе, према Хамбаринама. Њих четворица. Наши су их, та ТО зауставила и питала гдје ће. Наводно да је дошло до сукоба између њих, и као наш је пуцао и убио је једног војника. Али то је опет намјештаљка била, јер одмах су за њима кренули тенкови, јер они нису могли ни јавити ни да је било, ни да није било. Тенкови су кренули и почели су тући Хамбарине. И онда се врате поново на Козарац и онда су два три дана тукли Козарац. Тукли, тукли...Након десет дана, појавила је се једна табла. Гдје је била табла Козарац, ставили су село Радмилово. Радмилово село нигдје није било у Приједору, ја нисам Приједорчанка али нигдје није било Радмилово село. Радмило се звао командант војске српске у гарнизону правом, редовне војске. И доводе из Енглеске новинаре са камерама Једна професорица говори енглески и она њима каже ово вам је српско село Радмилово које су уништиле Зелене беретке. И мени једна моја колегица Српкиња, која је живјела у Козарцу каже, а избјегла је из Козарца код Муслимана у Приједору, велики пријатељ, и задесила се ту ноћ, каже: Ја сам волила да сам у земљу пропала него кад показа моју кућу у Козарцу као то Радмилово, а не као Козарац да су уништили Срби, него Муслимани уништили Радмилово. Ја у Приједору више не живим, ја одлазим! . Исти дан је отишла за Београд. И тако је почело. Слиједете седмице, један дан ујутру у пола пет само пуцњаву чујеш. По башти гранате сипају, куће горе из чиста мира, у пола пет. У пола пет поподне ми смо изишли и ја се предала четницима.

Ујутру сљедећи дан, до десет сати су само ишли оружјем око кућа и избацивали народ из кућа. Сви су непознати били, сви су били с брадама, мараме свезане на глави, оружје око појаса, бомбе, ножеви до кољена Ја сам излетила из куће, пошто је нас шестеро у кући било. Пита: Колко вас има? Реко : Петеро . Каже: Излазите! , да нам Алија мајку балинску, Зар вас још има по кућама?! . И ми смо изишли, руке у вис Претрпаше мушкарцима джепове. Кренули смо, не знамо куд. Мени је било зло на мосту. Они су ми донијели сока, умиле са тим соком, дали ми да се напијем мало. Кренули смо и пред МУП. Тамо стоје три, четири аутобуса. Аутобуси су скоро сви пуни, за Омарску, за логор Трнопоље. И жене и мушкарци. Сви, и Хрвати и Муслимани. И случајно двојица, тројица колега од мог сина угледају нас и питају: Куд ћете ви тета? Реко : Идемо у логор . Каже: Хајте ви са мном. Имате ли гдје? Ако немате да вас водим код своје маме . Реко : Имам . Каже: Хајте са мном! Они њему псују. Они су мени на списку! , говоре. Ма, кад сте радили спискове? Кад сте спискове радили? На свакој згради, на свакој српској кући, на свакој продавници државној је снајпериста. И кад смо прошли поред пијаце, једно десет лешева је било на пијаци. И то су поубијали оне шиптаре који дођу рано ујутру да отворе трговине, пекари, сластичари и тако. И њих су поубијали на пијаци. Један виче: Немојте гледати тамо, тамо су лешеве, већ су и неке прекрили! . Неко виче: Убили су ми брата. Ено га лежи на пијаци .

И тако да нисмо отишли у логор. Били смо у кућном притвору и онда су мене позвали на посао након мјесец и по дана. И ја сам почела радити. Сви они моји пријатељи, моје колеге с ким сам радила прије, коректно су се односили према мени за та три мјесеца док сам радила. Радила сам јуни, јули, Август сам била на годишњем одмору, а од првог септембра су ме пензионисали. Син ми је са колегама Србима отишо два пута са тачкама и довели су, брашна, уља, шећера, детерджента, кафе. Хране смо имали, нисмо се патили. Ал сам се

патила што сам дошла у комшилук гдје не познајем људе. Не познајем те људе тамо, а струје нема. Морала сам ићи молити људе да тамо кухам крух. Круха није било купити.

Ми смо били овај нон-стоп под тим страхом. У туђој кући смо прије свега. Прво смо били у стану код једног рођака. Било је тијесно. Послије нам једна Муслиманка дала кућу. То је за мене непознат комшилук био. Све су били Муслимани околo, али они по читаву ноћ ходају тим муслиманским улицама. И онда зађу комбијом и каже, дај личну карту. Покажеш личну карту, Муслиман, у комби и одвезоше. Из чиста мира тако су купили народ. И ми од тог страха та три мјесеца, четири док смо били у Приједору, нисмо обукли пиджаме за спавање. Ми смо у спавали у тренеркама, само патике скинемо, сједећи мало откуњамо по ноћи, по дану мало и тако. Нисмо никад легли ко људи, јер нон-стоп само чекаш да ти неко покуца на врата. Мене су лично обилазили мужеви од мојих колегица, питали да ли имам проблема, да јавим на телефон. Ал није то то. Дође неко кога ја не познајем, па ми не дат прић ни телефону. Напустила сам Приједор и ишла сам у Бања Луку. У Бања Луци они су организовали превоз Бошњака до Влашића горе, до Сметова. По седамдесет марака по особи, агенција једна. Из Приједора смо ми кренули нормално, међутим они су нас остављали по тридесет километара од разграничења, у шуми, па су људи пјешнице ишли. Ми смо имали срећу да смо назвали Травник и да је дошао, од мужа ми од сестре син по нас колима, па смо дошли колима, тако да нисмо пуно пјешачили. Можда смо десетак километара. То се никад не може описати, нит се може избрисати из сјећања.

Овдје, у камп, сам дошла фебруара 93. године. Прије тога ја сам била у шипаду, у Зеници. Услови у шипаду никакви нису били. Патила сам и овдје годину дана. Кад погледам у ова брда ја плачем. Приједор је раван, нема брда, а ово као да ме гуши, као да ће пасти на мене. Такав сам осјећај имала кад сам тек дошла. Међутим, сад сам се и навикла.

Овај живот овдје, на страну и то што се стварно фино и добија, није никакво рјешење. Људи посјећују, имају доста пријатеља и комшија из својих мјеста. Мени је једина окупација сад овај мој посао, и то унуче што сам добила. Да није то, не вјерујем ни да би остала вако дуго у овом насељу.

Нама је највеће оптерећење тај повратак, да ли ће бити и кад. Ми смо сад исто оптерећени као оно 92, 93. године са ратом. Људи само о томе размишљају и о томе причају. Иду у посјете и враћају се са неким емоцијама од кућа. Већина свијета једва чека да се врати на своје.

Имамо рођака у Њемачкој, шведској, у Америци. Они нас и зову и вани да идемо, ал ја нисам помишљала до сада, ал сад губим наду за све то. Разочарана сам са тим Дејтонским споразумом. Прво ми смета што су дозволили да добију статус републике. Бошњаци су најбројнији народ у Босни и Херцеговини, и ако је требао неко да добије републику онда смо ми требали да добијемо републику, а не они. Сви они имају, и Хрвати и Срби, матичне неке своје државе, за које се они вежу, као хоће да се с њима споје. Ако они хоће да живе с њима у истој републици онда нек селе тамо, а ми немамо ни једну другу државу. Једина нам је Босна и Херцеговина. А ја опет тврдим, ми нисмо муслимани оне врсте, ми смо европски народ.

Ја кућу немам. Моја је кућа била читава у току агресије на Приједор. Након двадесет дана моја је кућа срушена. Један дан су ми рекли да ми је срушена кућа. Ја нисам могла да вјерујем, јер сам била у урбанизму да питам кад ћу да се вратим својој кући. Рекли су ми док се покупе каблови од струје, од телефона, тако да нисам ништа ни изњела из своје куће, мада сам добила одобрење од колега да могу ући и да узмем шта ми треба из своје куће. Нисам могла носит у туђе куће, јер свако има своје ствари, немам куд. Пред рушење су

ми забранили улазак, док нису изнијели све из куће што им треба. Све су изнијели, јер све је било ново, све је било добро. Једна жена ми је рекла да ми је кућа срушена. Реко: Ма, каква моја кућа срушена! Није. Они су мени рекли да ћу се вратити кући. Ма, јест бога ми, каже. Ја сам пошла према кући и срушила сам се. Наишо један електричар и једна жена, узели су ме и вратили кући. И ја сутрадан попијем два апаурина и опет кренем и одем на један мост. Питају ме, пункт њихове војске, Гдје ћете ви? Реко, Да видим јел ми срушена кућа. Видим доле да имају прозори и једно дрво прислоњено уз прозор и црвене завјесе на прозорима. И ја одем околу. Сретнем опет једну жену, каже: Јест, оно ти је само приземље остало, пошто је доле камен тврдо, јака кућа била, морају други багер довест, а горе нема ништа твоје. Ја одем код једног професора, на његову кућу, његова кућа изгорита сва. Попнем се на његову кућу, попнем се горе на балкон и видим да моје куће нема. Онда нисам могла да сиђем низ стенице. Она ме жена свела и више нисам ни ошла никада, ни погледала. Сад 95. године кад ови излазили из Приједора, рекли су ми да су поравнали све, да се више не зна ни гдје је чија кућа била. Када бих имала прилику, би се вратила. Не мислим да би се вратила зато што желим с њима да живим, него желим да оставим дјеци оно имање које смо имали. То је стварно вриједно имање. Ако видим да има живота остала би, ако видим да нема живота онда би продала, па отишла. Некад добијем наду и мислим да ћу се брзо вратити. Сад, овог момента, немам никакву наду. Толко се искомпликовало, сваки је дан горе. што се тиче здравља, па имам проблема. Живци су отишли скроз. Мада покушавам да себе сузбијам у неким стварима и тражим себи забаву живци су на измаку. Мислим то је све од стресова и ратних траума, па још ишчекиваће повратак. Ово није никакво рјешење. Мени да је кутак један, два са два, али знам да је моје.

Рат у Босни и Херцеговини је био ради освајања територија, ради стварања Велике Србије и Велике Хрватске. За рат је крив Милошевић и Туджман. Први Милошевић, број један. Све ове трошкове Уједињених нација то је све изазвао он. Ево сад случај на Косову, почев од Словеније, Хрватске, Босне, сад Косово. Нико није имао интереса од рата. Можда појединци. Појединци су имали, али народ као народ нико. Нит је ко добио, нит је ко изгубио. Сви смо на истом. Мислим да не би требао бити више рат, да је свима доста. Али ако не буде ишло милом, ја мислим да ће ићи силом, и повратак и све. Хрвати су још под утицајем политичара да се не желе враћати. Срби су већ мање под утицајем својих странака, својих вођа. Они се желе вратити. Али вође не дозвољавају двосмјерни повратак, што би било нормално.

Ја мислим да људи могу поново живјети скупа у Босни. Кад би се похватили ти ратни злочинци и ти ратни хушкачи кад би се повукли негдје, и похватили они који требају одговарат, ја мислим да би било све нормално. За једно годину, двије дана све би било нормално, као што је било некад. Јер ја кад назовем Приједор, Срби пријатељи кажу: Немамо друга, немамо пријатеља, немамо комшије. Значи они који се нису огријешили њему није комшија Србин из Дрвара или Брчког, њему сам ја комшија, која сам скупа расла с њим. Када би поново почео рат, другачије би се понашала. Ишла бих, ако би имала неко оружје, ишла бих на њих. Стварно би, јер су убијали дијете у колијевци, а жене какве су биле грозне, то је ненормално. Ја кажем, сутра кад би поново запуцало, мени је 55 година, ал ишла би бранит оно своје. Рат никоме ништа није добро донио.

Мени је битно да живим с људима, нормалним људима, психички здравим људима, а најмање је важно ко сам и шта сам.

Ја сам то сада, уз рат, чула ријеч Бошњак. За мене је то Босанац. Мислим да људи имају право да знају ко су и шта су, да им то не може нико побит, то право. За мене, као појединца, баш то није пуно важно. Важно је да је Босна нека држава, правна држава, демократска, а док год владају те националне странке које инсистирају на том националном идентитету, дотле нема живота заједничког.

Ја лично нисам никад ни пратила своју религију, нит сад пратим. Поштујем све. Религија се више пратила по селима. У граду је мало тога било. Млади људи, гледајући на друге народе, почели су и они више вјеровати и гледати на то. Мислим да је то због рата, јер он кад каже, браћо Срби, браћо Хрвати, е тако и ови почели са браћо Муслимани. Мислим да прави вјерник неће никад зло ни нанијет.

Никада људи прије рата нису потенцирали, ја сам Србин, ја сам Хрват, ја сам Муслиман. Не, то никад није било. Па, ето, одлазили су људи у Србију прије 20 година, па су им рекли, шта ви тражите Босанци овдје? . Међутим, он сад почео је екавштину да говори. Што то?! То неће стварно никад научити, јер то није његов матерњи језик. Босански Србин не може екавштину говорити, јер то његов матерњи језик није. Е то је то, што ти политичари и сад заводе екашки језик по школама, што то није нормално. Ми смо остали Босанци, ми говоримо босански језик. Пише босански језик, ал то је у ствари српско-хрватски језик којим смо и раније сви говорили.

Најпотребније је да економија крене, да би се запослили људи, да живе од свог рада и од свог труда. Јер и ово до сада, ми имамо све али немамо задовољство. Ја би волила више да могу да радим, да моја дјеца раде, да придонесе. Јер на крају крајева ја имам пензију, не може ми бит довољно у овим условима, али боље би било да сви радимо и да та средства која се улажу у Босну и Херцеговину, да се највише улажу за економски развој Босне и Херцеговине. Политичка ситуација се почела мало да мјења. Почели су мало људи да трезвеније размишљају, други људи, не ови националисти. Почеле су мало ове демократске странке да пливају на површину, што мене радује, што се ја надам да ће за годину, двије дана те националне странке да се елиминишу, да остану те демократске странке. То би за мој појам било боље.

Ја више никад не би могла рачунати на било какву Југославију. Никад, на било какву Југославију се не може рачунати. Него, свако за себе. Ено, Црна Гора у саставу Југославије па је малтене, као Косово.

У старој Југославији био је бољи живот него сад. Да су се нормално развили републике, ја вјерујем да би било боље свакоме. Јер тај савезни буџет пуно је односио, а републике су мало користи виђале. И зато кажем, боље свак за себе.

Моја је жеља да се вратим кући, да обезбједим дјеци да су у свом, на свом, да ми дјеца нормално добију запослење да могу да живе од свог рада. Ја сам, ево, шест година провела, могла сам отићи вани. Нисам хтјела, није ми могло срце да одем. Чини ми се да је ово све сад још увијек замуљено, закукуљено, да се не зна још ништа и сад би ми била жеља да негдје одем. Само да ми хоће дјеца. Ал неће дјеца! и то не желим због себе, већ због дјеце, ради њихове будућности.

Можда гријешим, али 99% да не гријешим, ако кажем да овдје има доста, како да кажем, масла и појединих у међународној заједници. Док су они дозволили да само један човјек изазове толике трошкове, прво на рачун тих мировних снага које су већ двије и по године ту. Друго ради економског развоја Босне. Треће ради изградње тих порушених кућа које су Срби уништили. Тај из Београда је командовао, а да они не могу да смакну тог једног човјека, који толике трошкове изазива, не само нама грађанима Босне, него читавој

међународној заједници. Да не могу да склоне тог човјека који је изазвао у четири републике рат. Онда сам мишљења да ту неко има други ко преко њега то ради. Да њих има три, четири те државе, можда Француска, Енглеска, Русија које то преко њега раде. Да се мало међународна заједница позабави, није то само што је у питању Босна, него ће бити још. Може се десити балкански рат. Доле је Грчка, доле су напете ситуације, Грчка, Турска, Македонија. Онда ће захватити Албанија и онда ће даље се проширити у Европи. Онда нико никоме неће моћи помоћи, ако будемо сви у рату. Мислим да би требали тог човјека смакети, смјенити га. Јер и њима тамо не цвјетају руже у Београду. Тамо је народ незадовољан. Зар може један човјек свој народ да уништава?! То што он чини Муслиману, зашто не би кад је његов Србин гладан у Србији и кад нема посла. И пензионери немају пензија исто ко ми гдје је био рат. Те економске санкције што међународна заједница уводи, то је само толико провидно да један обични грађанин без школе може да види да је то гледање кроз прсте. То је само на папиру, а све друго се ради нормално. Мислим да би моја порука била тој међународној заједници да мало поведе рачуна више о том човјеку. То је тачно једини човјек у срцу Европе који изазива рат, изазива сукобе. Неће га само изазвати у Босни, у Хрватској, гдје је већ изазво. Бојим се да ће тај сукоб избити и на Балкану, ако се буде међународна заједница понашала овако како се понаша.